

Crooswijk in Rotterdam

Het valt nog niet mee om in Rotterdam een oude volksbuurt te vinden. Deze arbeidershavenstad heeft vele volksbuurten en - door het bombardement in de Tweede Wereldoorlog - tegelijkertijd heel weinig (op deze plattegrond staat het vernietigde gebied in bruin aangegeven). De alleroudste, de Zandstraat en omgeving, maakte al voor het bombardement plaats voor een stadhuis en postkantoor. De overige oude volksbuurten in of nabij het centrum verdwenen door de bommenregen. Op twee na: het Oude Westen en Oud Crooswijk, waarvan Oud Crooswijk de oudste is.

Nu kun je theoretische discussies gaan voeren of Crooswijk een arbeidersbuurt dan wel een volksbuurt is. Arbeidersbuurten zouden volgens de theorie pas ontstaan na de Woningwet van 1901, toen woningbouwcorporaties deze planmatig bouwden voor arbeiders. Oude volksbuurten zouden zich daarentegen organisch ontwikkelen met particuliere bouwers die dagloners uitmelkten, de huisjesmelkers. In Crooswijk komen we dat allebei tegen. Oud Crooswijk is voornamelijk door huisjesmelkers gebouwd en Nieuw Crooswijk door corporaties. En in beide wijken woonden vanaf het begin veel arbeiders en weinig dagloners. Illustratief voor de saamhorigheid in Crooswijk is de sloop van de Koninginnekerk in 1972. Hoewel de bewoners van Crooswijk nooit strenggelovig zijn geweest, ging deze kerk hen toch ter harte. Het was een mooie opzienbarende kerk die de gemeenteraad, zonder inspraak van de bevolking, van de aardbodem liet verdwijnen. Dat bleek de laatste keer te zijn dat zo iets gebeurde, althans dat dachten de bewoners. Vanaf dat moment zou elke vernieuwing alleen maar samen met hen tot stand komen. Totdat de allernieuwste stadsvernieuwing in Nieuw Crooswijk zich aankondigde.

De volksbuurten zouden volgens de gemeente meer gemengd moeten worden met hogere-inkomensgroepen. Gentrificatie heet dat beleid in vakjargon.

Net gesloopt in 2023.

Stadsvernieuwing begin

Eigenlijk begon de strijd al eerder. Om precies te zijn in 1969, toen de bewoners het Wijkorgaan Crooswijk oprichtten. De sloop van de Koninginnekerk in 1972 was de druppel die de emmer deed overlopen, maar er was ook nog iets anders aan vooraf gegaan. In 1970 kwam de gemeente namelijk met het plan om de Rotte te dempen voor een invalsweg naar het centrum. Dat ging de bewoners toch echt te ver.

In die periode zette de gemeente nog in op sanering - ofwel volledige sloop - van Crooswijk, waarbij slechts 30% van de bewoners mocht terugkeren. Kantoren moesten er komen met flats in het groen die niet meer zouden herinneren aan de schimmels op de muren. Een moderne centrumwijk zou Crooswijk worden.

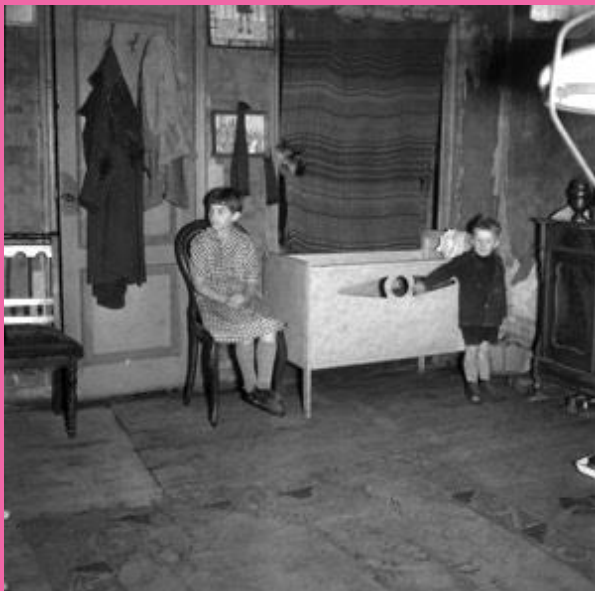

1970 protest tegen de aanleg van de Rotte weg (foto: Gemeente Archief Rotterdam)

Boven verwachting nam de gemeente in 1973 de Verordening Organisatie Stadsvernieuwing aan die de bewoners meer macht gaf dan de ambtenaren, huisjesmelkers en corporaties samen. Crooswijk kreeg als eerste een projectgroep. De stadsvernieuwing kon beginnen.

Stadsvernieuwing

Dat er iets moest gebeuren stond als een paal boven water. Oud Crooswijk was vergeven van de krotten die schots en scheef stonden door de slechte fundering. Rug-aan-rug woningen en woonkazernes wisselden elkaar af.

1946 Eénkamer rug-aan-rug woning en binnenplaats tussen woningen (Foto's: Stadsarchief Rotterdam).

1966 Vroege sloop van rug-aan-rug woningen (foto: Stadsarchief Rotterdam)

2023 Restant van een smal bouwblok

Kijken we naar de huidige plattegrond, dan valt het grote aantal nieuwe woningen van na 1960 op.

Lange smalle rechte straten met krotten maakten plaats voor geknikte straten, pleintjes en plantsoenen met speelplaatsen. Vrijwel alle smalle bouwblokken verdwenen.

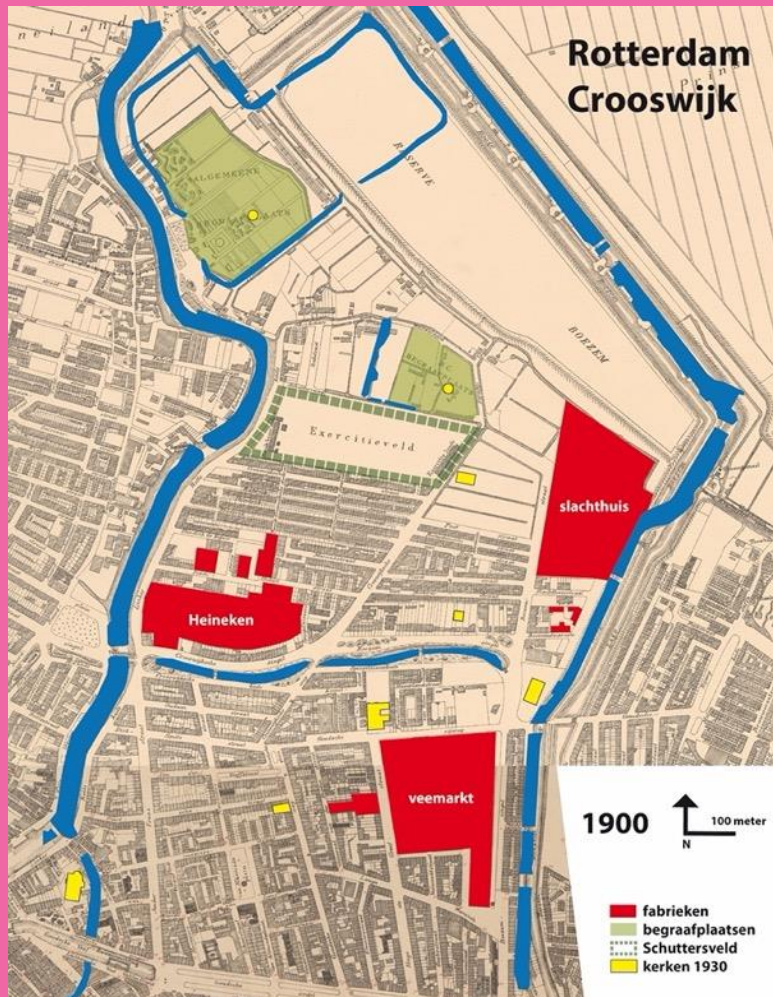
Arbeiders volksbuurt

Dat de stadsvernieuwing in Crooswijk snel en succesvol verliep, had vooral te maken met de beschikbaarheid van overloopgebieden voor bewoners die er wilden blijven wonen: de blijvers. Hoge huren voor nieuwe woningen konden ze helaas niet betalen. Daarom streden ze extra hard voor betaalbare woningen. Aan saamhorigheid geen gebrek.

Dat voorkwam echter niet dat bewoners met minder vechtlust en geduld vertrokken naar de nieuwbouwwijk Alexanderpolder of naar een buurgemeente: de vertrekkers.

Die overloopgebieden kwamen er door het vertrek van enkele grote fabrieken, zoals:

- De veemarkt (1867-1973) met naastgelegen fabriek van Jamin (1888-1980) in de wijk Rubroek.
- De Heineken Brouwerij (1873-1974) met naastgelegen tramremise en het gemeentelijke slachthuis (1883-1981) in Oud Crooswijk.

Nieuw Crooswijk stond nog niet op deze oude plattegrond. Dat gebeurt pas na de Woningwet van 1901. Wél zie je in Oud Crooswijk de rechte straten met rug-aan-rug woningen en het enige openbare groen in het noorden, het Exercitieveld, nu Schuttersveld geheten. Alsmede de twee begraafplaatsen die hier aangelegd zijn omdat begraven in het centrum in de 19e eeuw bij wet verboden werd.

Ook industrie kreeg in het centrum geen plek meer. Die vestigde zich zodoende ook in Crooswijk. In die tijd van industrialisatie groeide ook de belangstelling om in Crooswijk te gaan wonen, niet omdat het er zo plezierig wonen was, maar omdat er ruimte en werk was.

De fabrieken in Crooswijk trokken veel arbeiders uit het protestantse Zeeland en het rooms-katholieke Brabant. Ook in kerken, begraafplaatsen en scholen werd voorzien, voor beide geloofsrichtingen. En zij kregen te maken met huisjesmelkers die de boel lieten verkrotten.

Oude sociale woningbouw in Nieuw Crooswijk.

Stadsvernieuwing vervolg

Het eerste overloopgebied van Crooswijk dat zich in 1974 aandeed, was de Heineken-brouwerij. Daar verrees een vriendelijk buurtje, dat in geen velden of wegen deed denken aan de krotten die in de naastgelegen volksbuurt nog overeind stonden.

Daarna zette de stadsvernieuwing zich in gestaag tempo voort, met veel sloop en nieuwbouw. Als de blijvers geen genoeg namen met huurverhogingen ging het er heftig aan toe in de projectgroep. Het uitgangspunt 'Bouwen voor de buurt', waar zelfs de regering in Den Haag de smaak van te pakken kreeg, bleek een kostbare aangelegenheid die heel wat discussie teweegbracht.

Crooswijk veranderde zienderogen. Als we de verschillende fotoboeken uit vroegere tijden raadplegen, valt op dat die bol staan van straatfoto's. Niet zozeer van buurtbewoners die voor de deur zitten of van spelende kinderen op straat, maar van kale straten met lange rijen geparkeerde auto's. Alleen klassenfoto's, foto's uit fabrieken, van evenementen en van het verenigingsleven getuigen van de saamhorigheid in de volksbuurt.

2023 woningbouw op het voormalige Heineken terrein.

Saamhorigheid

De typische saamhorigheid in Crooswijk past wellicht meer bij een arbeiderswijk dan bij een volksbuurt, maar de bewoners zelf zullen dit onderscheid waarschijnlijk niet maken. Voor hen is saamhorigheid nu eenmaal 'het samen delen van lief en leed' en dat kan zowel op straat, in het café of de winkel als in verenigingsverband.

Eén van die plekken waar je saamhorigheid in verenigingsverband van oudsher aantroef is het Schuttersveld. Daar vonden onder andere gymnastiekfeesten plaats. Ook de speeltuinvereniging van Crooswijk kreeg er in 1932 een plek.

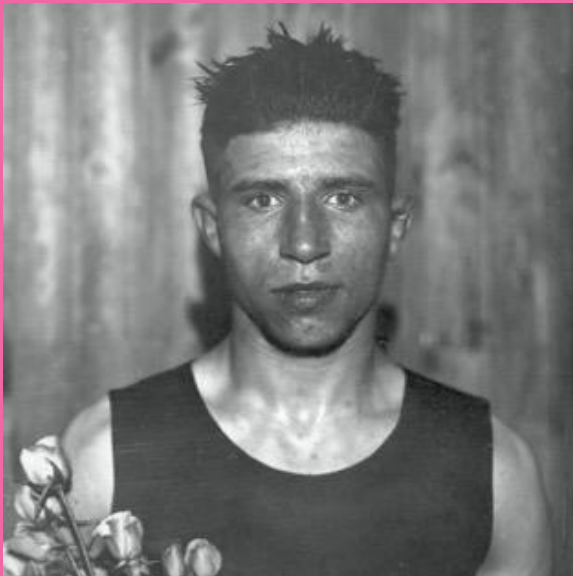
1902 Gymnastiekfeesten op Schuttersveld (foto: Stadsarchief Rotterdam).

Nu is het Schuttersveld een mooi park met een sportterrein en bovengenoemde speeltuin. Tussen Oud en Nieuw Crooswijk in.

2023 Schuttersveld.

De sportieve verenigingskant van Crooswijk vinden we ook terug in de verschillende boksverenigingen. De grondlegger hiervan is de legendarische bokser Bep van Klaveren uit Crooswijk, die in 1928 Olympisch kampioen werd.

Bep van Klaveren (1907-1992) boks-volksheld van Crooswijk (foto: Wikipedia).

Ook vallen de vele foto's van winkels en cafés in de verschillende fotoboeken op. Die droegen eveneens bij aan het saamhorigheidsgevoel. Tijdens de stadsvernieuwing zijn er veel van verdwenen. Niet alleen door de stadsvernieuwing zelf, maar ook door de economische schaalvergroting in de detailhandel en door een veranderend leefpatroon, waarbij cafébezoek na gedane arbeid in fabriek of haven verminderde.

1950 winkels aan de Crooswijkseweg (foto: Stadsarchief Rotterdam).

Saamhorig tegen gentrificatie van Nieuw Crooswijk

In de stadsvernieuwingsperiode hebben zich nieuwe vormen van saamhorigheid ontwikkeld. De solidariteit bij huurverhogingen bleek al onovertroffen. Maar de aanleg van groene speelplaatsen, zowel binnen de bouwblokken als daarbuiten, bevorderde bovendien het spontane burenccontact.

2023 Obelisk op Marnixplein

Op een van die speelplaatsen in Oud Crooswijk viert men dit succes met een kunstwerk, een obelisk die de stadsvernieuwing tussen 1973 en 1990 herdenkt. Het populaire festival 'Crooswijk op stellen' gaf er de opdracht voor. Op de foto staat dit beeld een beetje verscholen achter bomen. Nieuwbouw op de achtergrond doet vergeten dat op deze plek ooit rug-aan-rug woningen stonden.

Na 1990 bleek de stadsvernieuwing echter nog niet ten einde te zijn. Geheel onverwacht legde de gemeente in 2004 een sloop-nieuwbouwplan voor Nieuw Crooswijk op tafel. Geen nieuwbouw voor de bewoners uit de volkswijk, maar voor nieuwe bewoners met meer geld en een betere opleiding. De gentrificatie kondigde zich aan.

Dat zette kwaad bloed. De in de haast opgerichte Federatie Bewonerscomités Nieuw Crooswijk verzette zich tegen de sloop van de sociale woningen. De ingrijpende veranderingen vormde de rode draad in de televisieserie 'Crème de la Crooswijk' uit 2018 die de romantiek van de volksbuurt nadrukkelijk onder de aandacht bracht.

2023 beeld uit Nieuw Crooswijk

Dat de gemeente na 1990 van koers veranderde hing overigens al langer in de lucht. De verzelfstandiging van de woningbouwcorporaties in 1995 hielp daar een handje bij. De opkomst van de creatieve economie deed de rest. Daar hadden de Rotterdamse onderzoekers van volksbuurten in de stadsvernieuwingsperiode 1973-1990 geen rekening mee gehouden. Die repten nog over blijvers, nieuwkomers en allochtonen, zonder in de gaten te hebben dat die nieuwkomers weleens rijk en hoog opgeleid zouden kunnen zijn. In 2007 presenteerde de gemeente de Stadsvisie Rotterdam die onomwonden gentrificatie proclameerde voor de wijken rondom het centrum. Creatieve economie en minder sociale woningen vormden daar de ingrediënten van. Ook Nieuw Crooswijk moest een meer gemengd woonmilieu krijgen. In de gemeentelijke Woonvisie van 2016 werd dat streven nog eens benadrukt met de oproep aan ontwikkelaars om een veelzijdiger en duurder woonprogramma te realiseren. Grote concentraties van zwakke woongebieden zouden tot het verleden behoren. Het luidde het einde van de volksbuurt in - zo kun je het ook zeggen - maar de werkelijkheid laat zich niet zo gemakkelijk plooiën. Ook in Rotterdam-Zuid kwamen bewoners in opstand bij de sloop van sociale woningen ten behoeve van koopwoningen voor de middenklasse. In het vernieuwde Oud Crooswijk behoort momenteel ongeveer 80% van de woningen tot de sociale huurcategorie. Het gemiddelde inkomen is er beduidend lager dan in de rest van Rotterdam. De gentrificatie vindt nu nog aan de randen van deze wijk plaats, maar de saamhorigheid wordt met het nieuwe beleid van de gemeente wel op de proef gesteld.

Bronnen:

- G. Anderiesen, A. Reijndorp: Van Volksbuurt tot Stadswijk (1990).
Bep en Tinus de Doek: Crooswijk in vroeger tijden (2003).
Bep en Tinus de Does: Rotterdam Crooswijk in de 20^e eeuw (2015).
E. van Es, L. Voerman: Cultuurhistorische Verkenning Crooswijk-Rubroek (2019).
Gemeente Rotterdam: Stadsvisie Rotterdam (2007).
Gemeente Rotterdam: Woonvisie (2016).
Gemeente Rotterdam: Voortgangsrapportage Woonvisie (2018).
Leo van Hoek: Koninginnekerk en omgeving (1996).
Leo van Hoek: Rotterdam-Crooswijk in vroeger tijden (1998).
B. Maandag: Stadsvernieuwing in Rotterdam (2019).
G. van Veldhuizen: Een Eeuw Rotterdamse Volkswijk (1958).